

БІНАРНА ОПОЗИЦІЙНІСТЬ АСИМЕТРИЧНИХ ПОДАТКОВО-ПРАВОВИХ КАТЕГОРІЙ

Досліджується природа взаємозв'язку податкового права держави та податкового обов'язку платника податків як асиметричних податково-правових категорій. Розкривається подвійний характер їх спорідненості та одностороння природа взаємовпливу, що вказує на відсутність у категорійній парі податкове право держави – податковий обов'язок платника податків діалектичного взаємозв'язку. Обґрунтовується бінарна опозиційність парних асиметричних податково-правових категорій як їх субстанціональна властивість.

Ключові слова: асиметричність податково-правових категорій, податкове право держави, податковий обов'язок платника податків, діалектичний зв'язок, бінарна опозиційність.

Постановка проблеми. Дослідження асиметричності пари податково-правових категорій «податкове право держави – податковий обов'язок платника податків» неминуче породжує питання про характер їх взаємозв'язку. Для визначення природи такої асиметричності надзвичайно важливе встановлення не лише простої парності зазначених правових понять, але й їх спорідненості, а також наявності чи відсутності між ними взаємовпливу, взаємоперетворення, взаємозалежності.

Ступінь наукової розробки проблеми. Природа та взаємозв'язок парних або подвійних понять є надзвичайно актуальною філософською та загальнотеоретичною проблемою, якій приділено увагу багатьма представниками філософських, загальнонаукових (серед яких О.М. Анісов, І.О. Бескова, І.О. Герасимова, В.В. Попков, А.Н. Уайтхед, К. Фішер та ін.), а також приватнонаукових, зокрема правових (О.О. Рудаков, В.В. Нирков, Є.М. Черних та ін.), вчень. Попри це, осторонь дослідження парних правових понять досі залишається податково-правова наука. Такі її представники, як А.В. Бризгалін, Є.Ю. Грачова, М.В. Карасьова, М.П. Кучерявенко, С.Г. Пепеляєв, М.О. Перепелиця, В.В. Попов та ін. обмежуються лише характеристикою окремих податково-правових категорій, зокрема досліджуваних нами податкового права держави та податкового обов'язку платника податків, залишаючись осторонь питання їх парності, подвійності, особливостей їх співіснування, природи взаємозв'язку між ними. Винятком є лише проведений ученою Р.О. Гаврилук у монографічному дослідженні аналіз співвідношення понять податкове право субстанційної держави – примусовий податковий обов'язок платника податків, де обґрунтовано парність, подвійність зазначених податково-правових категорій як їх невід'ємну властивість. Однак спеціальні дослідження наявності чи відсутності діалектичного

взаємозв'язку між асиметричними податково-правовими категоріями «податкове право держави – податковий обов'язок платника податків», їх бінарної опозиційності у вітчизняній науці податкового права відсутні.

З огляду на це, **метою** цієї статті є дослідження діалектичного взаємозв'язку категорійної пари податкове право держави – податковий обов'язок платника податків та обґрунтування за його результатами бінарної опозиційності зазначених асиметричних податково-правових категорій.

Виклад основного матеріалу. Системний аналіз природи податкового права держави та податкового обов'язку платника податків, критеріальним ядром якого є визначення характеру взаємозв'язку між ними як протилежними податково-правовими категоріями, вимагає дослідження їх через призму діалектичного стилю пізнання протилежних начал. Діалектика передбачає дослідження не тільки сполученості протилежних начал, але і їх взаємодії, при якій вплив однієї сторони знаходить свій відгук в іншій стороні, стимулює контрдію, протистояння, напругу, конфлікти та їх погашення. Тільки подібна динамічна взаємодія протилежних начал зумовлює руйнування старого та виникнення нового, перехід кількості в нову якість, досягнення системою рівноваги, а тимчасова стабільність знову змінюється рухливою нестійкістю та рухом [2, с. 28-29]. Подібного розвитку та переродження потребує уся система податкового права та її основоположні поняття, серед яких одне з основних місць займає категорійна пара «податкове право держави – податковий обов'язок платника податків».

Наділення держави етатистською податково-правовою доктриною невід'ємним, необмеженим, атрибутивним правом оподатковувати, надання їй керівної ролі у податкових правовідносинах, а також протиставлення її контрагентам, що, власне, і визначає специфічну природу права субстанційної держави на податки, спри-

чиняє порушення балансу у таких відносинах, наслідком чого є визнання прихильниками зазначеної доктрини учасників таких відносин нерівними [6, с. 207; 8, с. 416; 9, с. 96; 12, с. 67]. Фактично, держава та платник податків як протилежні сторони податкового правовідношення мали б відображати усі визначені форми взаємодії держави та громадянського суспільства (взаємоконтроль, взаємообмеження та взаємодопомогу [17]), проте, визнана представниками етатистської податково-правової доктрини їх нерівність у цих відносинах унеможливує це [6, с. 207; 8, с. 416; 9, с. 96; 12, с. 67]. Досліджуючи категорії «держава – платник податків», «податкове право держави – податковий обов'язок платника податків» науковці часто упускають з поля зору той момент, що, як одне, так і інше парне поняття є формою правового буття, вони існують разом і мають безпосередній вплив одне на одного, знаходяться у протирічній єдності, адже повинні взаємозумовлювати, взаємодоповнювати та взаємозапечувати один одного [14]. З огляду на таку специфічну правову природу категорійної пари «податкове право держави – податковий обов'язок платника податків» ґрунтового аналізу потребує не лише її парність, подвійність, але й діалектичний характер взаємозв'язку зазначеного протиріччя.

Відмітність між різними сторонами протиріччя – податковим правом держави та податковим обов'язком платника податків, слідом за Гегелем можемо охарактеризувати в троякій формі, яка постійно розвивається та з кожним кроком проникає все глибше. Перша являє собою зовнішню відмітність – різницю. Друга – внутрішню, або іманентну відмітність, яка полягає в тому, що дещо відрізняється від іншого, яке є його інше. Ця форма відмінності називається протилежністю. Третя форма полягає в відрізненні себе від самого себе – протиріччя. З природи протилежності зрозуміло, що кожна з двох сторін відповідає іншій, пов'язана з нею, тому вимагає небуття іншої сторони, кожна сторона як зумовлює так і заперечує іншу сторону, відноситься до неї як позитивно, так і негативно, і тому складає цілу протилежність [13, с. 187]. У цій протилежності речі самій собі полягає сутність протиріччя [15].

Аналіз категорійної пари «податкове право держави – податковий обов'язок платника податків» засвідчує, що взаємозумовленість зазначених категорій впливає не лише з їх зовнішньої відмінності – різниці, але й з внутрішньої, іманентної відмінності – їх протилежності. Податкове право держави та податковий обов'язок платника податків являють собою парні податково-правові

поняття, які водночас взаємозумовлюють одне одного та не можуть існувати порізно. У системі взаємовідносин між державою та платником податків через їх податкове право та податковий обов'язок виключення хоча б однієї з протилежностей неминує спричиняє виключення іншої. У даному випадку спостерігається двостороння залежність, адже згідно з етатистською податково-правовою доктриною, категорії «податкове право держави – податковий обов'язок платника податків» є взаємовичерпними. Існування податкового обов'язку платника податків зумовлено наділенням держави атрибутивним, невід'ємним податковим правом. Реалізація податкового права держави неможлива без виконання примусового податкового обов'язку платника податків. Тому у випадку, якщо з тих чи інших причин з платника податків буде знято обов'язок сплачувати податки, податкове право субстанційної держави вичерпується, адже вона не зможе без виконання податкового обов'язку платника своє право сповна реалізувати.

Тобто, окрім того, що зазначені поняття є парними одне до одного, вони також характеризуються ще однією субстанційною властивістю – протилежністю. Зазначені категорії, з огляду на їх специфічну правову природу, породжену етатистським підходом до їх розуміння, різнополюсні, адже абсолютизація етатистською державою свого податкового права неминує призводить до абсолютизації примусового одностороннього податкового обов'язку платника податків, його поляризації, внаслідок чого посилюється їх крайній прояв, протистояння, максимально можливою точкою вираження якого є наростаючий конфлікт між платником податків та державою, який, зрештою, спричиняє кризу усієї податкової системи.

З огляду на все зазначене вище, спорідненість між податковим правом держави та податковим обов'язком платника податків як сторонами одного протиріччя носить особливий, подвійний характер (вони одночасно взаємозумовлюють та взаємовиключають одне одного, існують лише в парі, але постійно одне одному протидіють) [13, с. 188], у зв'язку з цим, протилежність досліджуваних податково-правових категорій є їх субстанційною властивістю. Проте діалектичний стиль мислення стосовно протилежностей передбачає необхідність виявлення між ними не лише іманентної та зовнішньої відмінності. Для того, аби досліджувані протилежності, можна було визнати діалектичним протиріччям необхідно виявити наявність між ними тісного вза-

смов'язку та взаємоперетворення. Маючи протилежні напрямки змін і тим самим виключаючи один одного, діалектичні протилежності не розходяться і не знищують один одного, а існують разом, в нерозривному зв'язку і взаємозалежності. Взаємопроникнення протилежностей, їх нерозривний зв'язок між собою є найважливішою формою прояву їх єдності. Досліджувані парні протилежності «податкове право держави – податковий обов'язок платника податків» взаємозумовляють існування одне одного, проте одне одному протистоять. Обґрунтована етатистською податково-правовою доктриною нерівність платника податків і держави у податкових правовідносинах, з постійним домінуванням однієї протилежності (податкового права держави) над іншою (податковий обов'язок платника податків) засвідчує, що природа зв'язку між ними носить односторонній характер, який можливий лише у формі протидії. Це дозволяє нам виключити можливість взаємоперетворення, а також діалектичного взаємозв'язку між категоріями «податкове право держави – податковий обов'язок платника податків».

Інша властивість діалектичних протилежностей, яка одночасно є формою прояву їх єдності, - це збіг протилежностей у певних сторонах, моментах, наявність у них спільних властивостей. Оскільки протилежності являють собою сторони однієї і тієї ж речі, характеризують одну й ту ж сутність, вони повинні мати багато спільного, збігатися в цілому ряді властивостей [16, с. 203]. Порівняння вченою Р.О. Гаврилюк парних податково-правових категорій «податкове право держави – податковий обов'язок платника податків» засвідчує, що єдиним принципово спільним для них з формального погляду є податок. Більше в жодних моментах зазначені парні протилежності не збігаються, що, знову ж таки, вказує на відсутність між ними діалектичного взаємозв'язку [1, с. 305].

Про брак діалектичної взаємодії між протилежностями податкового права держави – податковий обов'язок платника податків свідчить також відсутність у них ще однієї властивості діалектичного протиріччя. Будучи різними сторонами однієї і тієї ж речі, різними характеристиками однієї і тієї ж сутності, протилежності не тільки взаємовиключають одна одну, але і взаємопроникають одна в одну, висловлюють не тільки відмінність нерозривно пов'язаних між собою сторін, але і їх тотожність, рівнодію або рівновагу сил [4, с. 109]. Тоді як взаємовиключення протилежностями одна одної є невід'ємною їх властивістю, яку ми розглянули раніше,

правова природа категорій «податкове право держави – податковий обов'язок платника податків» виключає можливість взаємопроникнення їх одна в одну, а також висловлення ними тотожності, рівноваги. Навпаки, протилежності «податкове право держави – податковий обов'язок платника податків» постійно абсолютизуються, а їх прояв доводиться до крайнощів.

Отже, категорійна пара «податкове право держави – податковий обов'язок платника податків» є протилежностями, між якими присутній односторонній вплив і відсутня двостороння взаємодія, взаємоперетворення, їх актуалізація не породжує розвитку, еволюції як самих податково-правових категорій, так і всієї податково-правової дійсності. Оскільки у діалектичному протиріччі обидва з начал можуть існувати лише взаємодіючи одне з одним та урівноважуючи одне одного, грубі порушення внутрішньої та зовнішньої рівноваги призводять до порушення гармонії протилежностей, а в такому випадку абсолютизовані крайності сходяться, стають однаково від'ємними [2, с. 30-31]. Зрозуміло, що наслідком зазначеного процесу є порушення балансу між діалектичними протилежностями. Він не дає можливості діалектичному протиріччю еволюціонувати, перерости у якісно новий стан, перейти у вищу форму прояву тотожності протилежностей – перехід їх один в одного [16, с. 204]. Відсутність діалектичного взаємозв'язку викликає неможливість якісного перетворення податкового права держави – податкового обов'язку платника податків, налагодження балансу, рівнодії між податковим правом держави та податковим обов'язком платника податків. Діалектичний аналіз зазначених протилежностей засвідчує відсутність у них ознак діалектичного протиріччя, тому питання про природу їх взаємозв'язку як асиметричних податково-правових категорій залишається відкритим.

Відсутність у категорійної пари «податкове право держави – податковий обов'язок платника податків» ознак діалектичного протиріччя змушує звернутися до дослідження зазначених категорій як бінарних опозицій – понять, близьких до подвійності, діалектичної протилежності, проте сутність яких істотно відрізняється, в чому, власне, і криється ключ до дослідження природи їх спорідненості як асиметричних податково-правових категорій.

Бінарність – загальноживане у філософській літературі поняття, яке відображає подвійне існування однієї і тієї ж сутності [11]. Однак більш жорсткого змісту терміну бінарності надає

його сполучення з категорією опозиції – протидії, супротиву [11]. Принцип опозиції (або теорія бінарності), на який опирався традиційний структуралізм, зводить усі відносини між знаками до бінарних структур [5]. Саме в теорії структуралізму бінарність з приватнонаукового прийому перетворився у фундаментальну категорію і суттєвий принцип природи та культури. Згідно з теорією бінарності, в класичних філософських опозиціях ми не маємо справу з мирним співіснуванням *vis-a-vis*, а, швидше, з насильницькою ієрархією. Один із двох термінів веде інший (аксіологічно, логічно і т.д.) або має перевагу (зверхність над іншим) [3]. Бінарна опозиційність є такою властивістю категорій, у тому числі й податково-правових, яка відображає протиставлення понять [7], протилежних за своєю природою. Крім того, бінарність відображає не просту взаємодію між опозиціями, вона позначає відсутність між ними двостороннього діалектичного зв'язку та взаємовпливу та, водночас, постійне домінування однієї опозиції над іншою.

Крім того, на бінарну опозиційність, як властивість саме асиметричних парних правових понять указує у спеціальному дисертаційному дослідженні парних правових феноменів учений В.В. Нирков. У ньому науковець стверджує, що виділені парні правові категорії підлягають ґрунтовній перевірці методом діалектичного аналізу на бінарну спряженість (сполученість) і діалектичну взаємодію їх сторін. При цьому вчений робить надзвичайно важливе для нашого дослідження методологічне зауваження, згідно з яким, якщо сторони у такій парі категорій тільки бінарно сполучені (опозиційні), але діалектично не взаємодіють між собою (що, фактично, при дослідженні податково-правових феноменів податкове право держави – податковий обов'язок платника податків ми виявили), то в такому разі має місце асиметрія у праві [10, с. 58-59]. Указане зауваження має надзвичайно важливе методологічне значення для дослідження асиметричності досліджуваних нами феноменів податково-правової дійсності – податкового права держави та податкового обов'язку платника податків, адже попередній аналіз виявив їх протилежну явленність, неможливість їх зведення одне до одного, односторонню природу їх зв'язку, можливість вираження його виключно у формі протидії, а також постійне домінування однієї протилежності (податкового права держави) над іншою (податковим обов'язком платника податків), що вказує на відсутність діалектичної взаємодії між ними, як сторонами подвійності.

Висновки. Досліджена нами специфічна природа асиметричних парних податково-правових категорій «податкове право держави – податковий обов'язок платника податків» засвідчує, що спорідненість між ними, як сторонами одного протиріччя, має подвійний характер, адже вони взаємозумовлюють і взаємовиключають одне одного, постійно одне одному протидіють. Проте проведений вище аналіз асиметричних податково-правових категорій засвідчив протилежну явленність податкового права держави та податкового обов'язку платника податків, неможливість їх зведення одне до одного, відсутність між зазначеними поняттями взаємозв'язку, а також постійне домінування однієї протилежності (податкового права держави) над іншою (податковий обов'язок платника податків). З огляду на це категорійну пару «податкове право держави – податковий обов'язок платника податків» можна визначити не лише як подвійну (двоїсту) систему. Природа їх спорідненості вказує на те, що вони – бінарні опозиції, дуальні начала податково-правового буття, побудованого на засадах етатистського підходу до праворозуміння.

Список літератури

1. Гаврилук Р.О. Природа податкового права: антропосоціокультурний підхід: монографія / Р.О.Гаврилук. – Чернівці: Чернівець. нац. ун-т, 2014. – 636 с.
2. Герасимова И.А. Многоликая двойственность. (Методологический анализ культурных контекстов) // Противоположности и парадоксы. – М.: Канон+ РООИ «Реабилитация», 2008. – 432 с.
3. Грицанов А.А. История философии: Энциклопедия. – Мн.: Интерпрессервис; Книжный Дом. – 2002. – 1376 с.
4. Дмитриев Ю.Я. Проблема противоречия в диалектике. Методологический аспект / Актуальные вопросы диалектики (историко-философские аспекты) // Тезисы XIII-й ежегодной научно-практической конференции Кафедры философии РАН 31 января – 1 февраля 2000 года. – С. 108-110.
5. Ильин И.П. Постмодернизм: словарь терминов / И.П.Ильин. – М.: ИНИОН РАН – INTRADA, 2001. – 384 с.
6. Карасева М.В. Финансовое правоотношение: монография / М.В.Карасева. – М.: НОРМА (Издательская группа НОРМА – ИНФРА-М), 2001. – 288 с.

7. Князев А.А. Энциклопедический словарь СМИ. – М.: КРСУ, 2002. – 159 с.
8. Крохина Ю.А. Финансовое право России: учебник. / Ю.А.Крохина. 4-е изд., перераб. и доп. – М.: НОРМА, 2011. – 720 с.
9. Кучерявенко Н.П. Налоговая обязанность: содержание и особенности правового регулирования / Н.П. Кучерявенко // Правоведение. – 2002. – № 5. – С. 96-97.
10. Нырков В.В. Поощрение и наказание как парные юридические категории: дис. ... канд. юрид. наук. – Саратов, 2003. – 222 с.
11. Ожегов С.И.; Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. – М.: ИТИ Технологии; изд. 4-е, доп. – 2006. – 944 с.
12. Перепелица М.А. Правовое регулирование статуса плательщиков налогов и сборов в Украине: монография / Под ред. проф. Н.П.Кучерявенко. – Харьков: Легас, 2003. – 116 с.
13. Попков В.В. Двойственность // журнал Философские исследования. – 2001. – № 3 (32). – С. 158-197.
14. Сухарь А.А. Становление гражданского общества в современной России: институциональный анализ: автореф. дис. .... канд. полит. наук: специальность 23.00.02 / А.А.Сухарь; Юж. федер. ун-т. – Ростов-на-Дону, 2007. – 26 с.
15. Фишер К. История новой философии. Том 8. Гегель, его жизнь, сочинения и учение. – М.: Директмедиа Пабблишинг, 2008. – 1358 с.
16. Шептулин А.П. Категории диалектики: учебное пособие для вузов / А.П.Шептулин. – М.: Высш. шк., 1971. – 279 с.
17. Щекотихин В.Н. Этатизм как одна из теорий взаимоотношения государства и гражданского общества // Электронный ресурс: http://www.rusnauka.com/NNM_2006/Politologia/16690.doc.htm.

Стаття надійшла до редколегії 9 червня 2015 року.

Рекомендована до опублікування у "Віснику" відповідальним секретарем Р.О. Гаврилюк.

V.B. Raritska

A binary opposition of asymmetric tax categories

Summary

The article explores the nature of the relationship between Tax Law of the State and tax obligation of the taxpayer as asymmetric tax categories. The author reveals the dual character of connection between them and unilateral nature of their interference, indicating the lack of dialectical relationship between Tax Law of the State and tax obligation of the taxpayer. Therefore, the author grounds a binary opposition of asymmetric tax categories as their substantial feature.

Key words: asymmetry of tax categories, Tax Law of the State, tax obligation of the taxpayer, dialectical relationship, binary opposition.

В.Б. Рарицкая

Бинарная оппозиционность асимметричных налогово-правовых категорий

Аннотация

Исследуется природа взаимосвязи налогового права государства и налоговой обязанности налогоплательщика как асимметричных налогово-правовых категорий. Раскрывается двойственный характер их родства и односторонняя природа взаимовлияния, что указывает на отсутствие в категориальной паре «налоговое право государства – налоговая обязанность налогоплательщика» диалектической взаимосвязи. Обосновывается бинарная оппозиционность парных асимметричных налогово-правовых категорий как их субстанциональное свойство.

Ключевые слова: асимметричность налогово-правовых категорий, налоговое право государства, налоговая обязанность налогоплательщика, диалектическая связь, бинарная оппозиционность.